## درس ۲: روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

### مفاهیم آموزشی

**۱- ✪ معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی**
۱) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده
۲) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

۱) سنجش اعتبار و نقد راوی: آنچه در این روش بررسی می‌شود، ویژگی‌های هویتی روایت‌کنندهٔ خبر، محل تولد و زندگی، گرایش‌های فکری، مذهبی، سیاسی و جایگاه علمی او، علایق و انگیزه‌های او، فاصلهٔ زمانی و مکانی بین راوی و خبر و بررسی دیده‌ها و شنیده‌های مستقیم یا غیرمستقیم راوی است.

۲) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی:
۱- مطابقت با عقل (بررسی یک گزارش تاریخی با معیار عقل)؛ مورخانی مانند یعقوبی، مقدسی، ابن‌مسکویه، بیهقی و ابن‌اسفندیار بر معیار عقلی تأکید زیاد کرده‌اند.
۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد
۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان‌شناسی از جمله نتایج تحقیقات روی محوطه‌ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی
۴- سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان
۵- اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک، پزشکی و ...
۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی مانند جامعه‌شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، باستان‌شناسی، دیرینه‌شناسی، زبان‌شناسی و ...

**۲- ✪ انواع روش‌های تاریخ‌نگاری**
۱) تاریخ‌نگاری روایی: در این تاریخ‌نگاری روایت‌های مختلف و متعددی درباره یک موضوع واحد با ذکر اسناد آورده می‌شود. از مهم‌ترین ویژگی‌های آن، این بود که تاریخ‌نگار هیچ دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کرد. این روش ابتدا برای ثبت و ضبط سخنان و سیرهٔ پیامبر و صحابه به‌کار گرفته می‌شد. از معایب این نوع تاریخ‌نگاری این بود که نویسندگان هیچ‌گونه نقد و انتقاد و نظری دربارهٔ درستی یا نادرستی خبر ارائه نمی‌دهند. مانند تاریخ طبری
۲) تاریخ‌نگاری ترکیبی: مورخ بر اساس گزینش و انتخاب، به جای ذکر همهٔ روایات عمل می‌کند. او با بررسی، مطالعه و مطابقت همهٔ روایت‌ها و براساس گزینش و انتخاب، یک گزارش واحد از آنها تنظیم می‌کند. مثل کار بلاذری در کتاب فتوح البلدان و دینوری در کتاب اخبار الطوال
۳) تاریخ‌نگاری تحلیلی: در این روش مورخ با بررسی موشکافانهٔ تمام اخبار و روایت‌های مربوط به یک رویداد و نقد آنها، اقدام به تحلیل و تفسیر علل، آثار و پیامدهای آن واقعه می‌نماید. مانند کتاب تجارب الامم ابوعلی مسکویه، تاریخ بیهقی و مروج الذهب مسعودی

**۳- ✪ روش‌های ارائهٔ گزارش مورخان اسلامی**
۱) سال شماری: حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می‌شوند. مانند تاریخ طبری
۲) موضوعی: یک موضوع خاص محور تاریخ‌نگاری قرار می‌گرفت که آن موضوع می‌توانست یک شهر، جنگ‌ها، طبقاتی از مردم و ... باشد. مانند کتاب مروج‌الذهب و معادن الجوهر از علی‌بن حسین مسعودی

### فعّالیت ۱ — ۱۳

**در درس اول ... .** خیر، کارگاه پس از جمع‌آوری مدارک و اسناد به بررسی هرکدام از آنها می‌پردازد و در این راستا از ابزارها و شگردهای مختلفی مانند انگشت‌نگاری یا آزمایشگاه پزشکی هم کمک می‌گیرد و در نهایت قضاوت می‌کند.
- **به نظر شما این اقدامات تا چه میزان ضروری و مهم است؟ بحث کنید.** بررسی دقیق اسناد و شواهد به پژوهشگر کمک خواهد کرد تا در مرحلهٔ صدور حکم دچار اشتباه نشود و به کسی آسیب نرساند. تشخیص اخبار و شواهد درست و نادرست از اصلی‌ترین کارهای یک محقق است.

### فعّالیت ۲ — ۱۳

**فرض کنید خبری ... .** خیر، در لحظهٔ نخست نمی‌توان هر خبری را پذیرفت. باید کمی درنگ و تفکر کرد. برای درستی یا نادرستی خبر می‌توان از منابع و یا اشخاص مختلفی کمک گرفت. استفاده از روزنامه‌ها، مجلات، رادیو، تلویزیون، کتب مختلف، شبکه‌های مجازی و اینترنتی، افراد صاحب نظر، آموزگاران و معلمان، اساتید دانشگاه‌ها و ... از جمله کارهایی است که می‌توان برای تشخیص درستی و نادرستی یک خبر انجام داد.


@KonkurVIPBook

## فعالیت ۳ — ۱۴

**این متن از ... .**

**۱- با تأمل در متن بگویید به نظر شما مشاهدهٔ مستقیم سرزمین‌ها و دریافت اخبار از سرچشمه‌های اصلی آن در تاریخ‌نگاری چه اهمیتی دارد؟** اخباری که بر پایهٔ مشاهدهٔ مستقیم به‌دست آید، به عنوان اخبار اصلی و دست اول محسوب می‌شود، مطالب اضافی و نقلی در آن راه ندارد و بیشتر قابل اعتماد است.

**۲- دربارهٔ مضمون بند دوم با هم گفت‌وگو کنید و دلایل خود را در تأیید یا رد نظر نویسنده متن بیان نمایید.** نویسنده بر مشاهدهٔ مستقیم مکان‌ها و وقایع تأکید می‌کند و آن را به‌عنوان اخبار دست اول قابل اطمینان‌تر از اخباری می‌داند که از طریق شنیده‌ها و گفته‌های واسطه‌ای حاصل می‌شود و این کاملاً درست است.

## فعالیت ۴ — ۱۵

**متن زیر از ... .**

**۱- به نظر شما از نظر بیهقی، عقل چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟** از نظر بیهقی شرط درستی یک خبر آن است که خرد (عقل) بر درستی آن گواهی دهد. (مطابقت با عقل)

**۲- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟** او در صورتی که خردمندان و دانایان شهر، خبری را که می‌شنوند، بپذیرند، آن خبر را درست می‌داند و در صورتی که آن را رد کنند خبر را نادرست و حتی زشت می‌داند. (نقش عقل در تأیید درستی یا نادرستی خبر)

## فعالیت ۵ — ۱۷ — ۱۸

**۱- به نظر شما ... ؟** مطابقت عقلی از معیارهای مطمئن محسوب می‌شود؛ زیرا در غیر این صورت، اصل خبر همواره مورد شک و ابطال قرار می‌گیرد. استفاده از دستاوردها و یافته‌های علوم تجربی و انسانی هم کارایی مؤثری دارند، زیرا میزان علمی و عقلی بودن منابع و اخبار را ثابت می‌کنند.

**۲- مهم‌ترین نتایج اعتبار ... .** پی بردن به اخبار و منابع درست و اصلاح و تغییر نظرات نادرست، گشودن افق‌های جدید در پژوهش‌های تاریخی، شناسایی اغراض و انگیزه‌های نویسندگان و انجام یک پژوهش قابل اعتماد.

## فعالیت ۶ — ۱۸

**۱- به سه گروه ... .**

امتیازات تاریخ‌نگاری روایی:
- دسترسی به روایت‌های متعدد و مختلف
- دخل و تصرف نکردن در روایت‌ها
- صداقت نویسندگان خبر و بی‌طرفی آنان در نگارش انواع خبر

امتیازات تاریخ‌نگاری ترکیبی:
- امکان انتخاب و گزینش توسط مورخ
- ارائهٔ یک گزارش واحد به جای انواع گزارش‌های مشابه

امتیازات تاریخ‌نگاری تحلیلی:
- بررسی موشکافانه و دقیق اخبار و روایت‌ها و نقد آنها
- بررسی تحلیلی و تفسیری علل، آثار و پیامدهای یک واقعه

**۲- شما با مطالعهٔ ... ؟** تاریخ‌نگاری تحلیلی، زیرا از روش‌های روایی و ترکیبی هم استفاده می‌کند و کامل‌تر است و دیگر آنکه مورخ فقط به بررسی روایت‌ها نمی‌پردازد بلکه با کمک عقل و معیارهای علمی به نقد، تحلیل و تفسیر آن رویداد و پیامدهای آن نیز دست می‌زند.

## فعالیت ۷ — ۱۸

**از نظر شما ... .** چون روش سال‌شماری ترتیب وقایع را بر اساس زمانی رعایت می‌کند، مورخ در پیدا کردن موضوعات خود سریع‌تر عمل می‌کند و مستقیماً به دنبال موضوع مورد نظر خود در زمان خاص مورد نظرش می‌رود، اما در روش موضوعی اینطور نیست. در عوض در روش موضوعی مورخ خود را ملزم نمی‌بیند که به‌طور اجباری ترتیب وقایع را بر اساس سال و زمان تنظیم کند و در یک قالب اجباری پیش برود.

## پرسش‌های نمونه — ۱۸

**۱- سنجش اعتبار و ...؟** سنجش اعتبار و نقد روایت کننده، یکی از مراحل اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر است و برای روشن شدن میزان اعتبار یک گزارش تاریخی مورد تحقیق قرار می‌گیرد. این سنجش به این روش صورت می‌گیرد: مورخان و پژوهشگران موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت کنندهٔ خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او را مورد بررسی قرار می‌دهند. همچنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علائق و انگیزه‌های راوی را در بیان یک خبر مورد بررسی قرار دهند و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف کنند.



@KonkurVIPBook

**۲- سه مورد از ... .**

- مطابقت با عقل (اینکه اخبار با معیار عقلی سنجیده شوند.)
- سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان (همخوانی رویدادها با زمان و مکان موردنظر)
- اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی (مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک، زمین‌شناسی و ...)

**۳- روش تاریخ‌نگاری روایی ...** . در تاریخ‌نگاری روایی، مورخ روایت‌های مختلف و متعدد را دربارهٔ یک موضوع واحد با ذکر اسناد ارائه می‌کند بدون اینکه در روایات دخل و تصرفی داشته باشد. مورخ وظیفهٔ خود را فقط بیان روایت‌ها می‌داند، ولی در تاریخ‌نگاری ترکیبی مورخ به جای ذکر همهٔ روایات دربارهٔ یک موضوع، ابتدا به بررسی آنها می‌پردازد و بر اساس مشابهت‌هایی میان آنها فقط یک گزارش واحد تنظیم و ارائه می‌کند.

**۴- ✪ مهم‌ترین نمایندگان تاریخ‌نگاری ... .**

تاریخ‌نگاری ترکیبی: بلاذری در کتاب فتوح‌البلدان و دینوری در کتاب اخبار الطوال

تاریخ‌نگاری تحلیلی: ابوعلی مسکویه در کتاب تجارب الامم، تاریخ بیهقی و مسعودی در کتاب مروج الذهب

## ارزشیابی مستمر

**الف) درستی یا نادرستی جملات زیر را مشخّص کنید. (۰/۵ نمره)**

۱ کتاب معادن الجوهر براساس روش سال‌شماری نوشته شده است. ☐ درست ☐ نادرست

۲ افسانه، اساطیر و ادبیات عامیانه از منابع غیرنوشتاری در تاریخ محسوب می‌شوند. ☐ درست ☐ نادرست

**ب) گزینهٔ درست را با علامت ✓ مشخص کنید. (۰/۵)**

۳ کتاب «عجائب المقدور فی نوائب تیمور» در زمرهٔ کدام‌یک از انواع کتاب‌های تاریخی قرار می‌گیرد؟
(تهران ـ مدرسهٔ باقرالعلوم ـ دی ۹۶ با تغییر)

الف) عمومی ب) محلی ج) تک‌نگاری د) منظوم

۴ در کدام‌یک از کتاب‌های زیر از روش تاریخ‌نگاری تحلیلی استفاده شده است؟

الف) تاریخ الکامل ب) تاریخ طبری ج) مروج الذهب د) جامع التواریخ

**ج) جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید. (۰/۵)**

۵ نوشتن رویدادهای تاریخی به‌صورت متون نظم و شعر از دورهٔ ..... در ایران رایج شد.

۶ انگیزهٔ اصلی نویسندگان در نگارش تاریخ‌های ..... بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامهٔ مفاخر و مشاهیر است.

**د) به پرسش‌های زیر پاسخ کوتاه دهید. (۲)**

۷ مهم‌ترین نمایندگان تاریخ‌نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید. (آذربایجان غربی ـ مدرسهٔ معلم ـ دی ۹۷)

۸ تاریخ‌نگاری روایی در ابتدا برای ثبت و ضبط چه خبرها یا مواردی به کار می‌رفت؟ (شهر قدس ـ نمونه دولتی ابوتراب ـ دی ۹۶)

۹ نگارش تاریخ‌های عمومی تا چه دوره‌ای ادامه داشت؟ (شهر قدس ـ نمونه دولتی ابوتراب ـ آبان ۹۶)

۱۰ ✪ چه نوع اطلاعاتی از سفرنامه‌ها به دست می‌آید که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شود؟

**هـ) به پرسش‌های زیر پاسخ کامل دهید.**

۱۱ نگارش تک‌نگاری‌های تاریخ از چه دوره‌ای مرسوم شد و موضوع آن چه بود؟ (۱) (تهران ـ مدرسهٔ باقرالعلوم ـ دی ۹۶)

۱۲ موضوع سیاست‌نامه‌ها چیست؟ (۱)

۱۳ تاریخ‌نگاری ترکیبی چه نوع تاریخ‌نگاری است؟ با ذکر یک مثال توضیح دهید. (۱)

۱۴ سه مورد از شیوه‌های سنجش اعتبار و نقد اصل خبر و منابع تاریخی را بنویسید. (۱/۵) (اصفهان ـ مدرسهٔ شاهد ـ دی ۹۶)

۱ نادرست (۰/۲۵) ۲ درست (۰/۲۵) ۳ گزینهٔ «ج» (۰/۲۵) ۴ گزینهٔ «ج» (۰/۲۵) ۵ مغولان (۰/۲۵) ۶ محلی (۰/۲۵)
۷ تاریخ‌نگاری ترکیبی: بلاذری و دینوری (۰/۲۵) - تاریخ‌نگاری تحلیلی: ابوعلی مسکویه، بیهقی و مسعودی (۰/۲۵)
۸ سخنان و سیرهٔ پیامبر و صحابه (۰/۵) ۹ تا اواخر دورهٔ قاجاریه (۰/۵) ۱۰ اطلاعاتی از زندگی اجتماعی مردم (۰/۵)
۱۱ از دورهٔ تیموری مرسوم شد. (۰/۵) تاریخ زندگی یک سلطان به‌صورت متمرکز و ویژه نوشته می‌شد. (۰/۵) ۱۲ شیوهٔ کشورداری و مناسبات حکومت و مردم (۰/۵) و چگونگی ادارهٔ کشور و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی است. (۰/۵)
۱۳ مورخ براساس گزینش و انتخاب، به جای ذکر همهٔ روایات، با بررسی و مطالعهٔ آنها و مطابقت همه روایت‌ها و براساس گزینش (۰/۵) یک گزارش واحد از آنها تنظیم می‌کند. (۰/۲۵) مثل: کار بلاذری در کتاب فتوح البلدان یا کار دینوری در کتاب اخبار الطوال (یک مثال، (۰/۲۵)) ۱۴ مطابقت با عقل، مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد، مطابقت با نتایج تحقیقات باستان‌شناسی، سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان، اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی، اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی (سه مورد، هر مورد (۰/۵))



@KonkurVIPBook